

Sabri Ülgener öğrencileri ile birlikte

ÜLGENER, SABRİ FEHMİ

(1911-1983)

İktisatçı, sosyolog ve düşünür.

İstanbul'da doğdu. Babası Mehmed Fehmi Efendi ilmiyedendir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'un ilk müftüsü olmuş, vefat tarihi olan 1943 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Annesi ise Emine Behice Hanım'dır. Anne tarafından dedesi Hasan Sabri Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in ordu kumandanlarındanıdır. Ailenin bu cenahında Sâmih Rifat Bey, İsmâil Fazıl Paşa, Ali Fuat (Cebesoy), Kâzım Paşa (Karabekir), Nazım Hikmet, Mehmet Ali Aybar ve Oktay Rifat Horozcu gibi bilinen akrabaları bulunmaktadır.

Sabri Ülgener ilkokula Divanyolu'nda başladı. Orta tahsilini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1931 yılında İstanbul Dârülfünunu Hukuk Fakültesi'ne girdi. Hukuk tahsili sürerken, 1933 Üniversite Reformu'yla Dârülfünun'dan üniversiteye geçiş sürecini yaşadı. 1935 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Mezuniyetini müteakiben, aynı fakültenin İktisadiyat ve İçtimaiyat Kürsüsü'nde Nazi Almanyası'ndan kaçıp gelen hocalar F. Neumark ve A.Rüstow'un asistanı oldu. 1936 senesinde müstakil bir iktisat fakültesinin kurulmasıyla birlikte bu fakülteye geçti. 1937'de doktorasını tamamladı. *Yakın Şark Türk-İslam Dünyasının İktisat Ahlakı ve Zihniyeti* başlıklı teziyle 1941 yılında doçent oldu. 1947-1948 yıllarında Amerika'ya gitti ve Harvard Üniversitesi'nde dönemin ünlü iktisatçılarından J. A. Schumpeter ile A. Hansen gibi iktisatçıların seminerlerine katıldı.

1951 yılında *Tarihte Darlık Buhranları* başlıklı çalışmasıyla profesörlüğe yükseltildi ve İktisat Fakültesi İktisat ve Maliye Teorisi Kürsüsü başkanı oldu. Bir dönem de fakültenin dekanlığını üstlendi. Lisans öğrencilerine, makro iktisat, iktisadî sistemler ve iktisadî düşünce tarihi derslerini verdi. Ayrıca yüksek lisans ve doktora öğrencileri için seminerler yaptı ve tezler yönetti. 1962 yılı *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme* başlıklı eserini yayımladı. Ayrıca yurt içinde ve yurt dışında bilimsel toplantılara katıldı, tebliğler sundu. Bu meyanda makaleleri de yayımlanmaktaydı.

Mayıs 1981 tarihinde emekli oldu. Emeklilik günlerinde, yarım bıraktığı zihniyet çalışmalarını tamamlamanın gayreti içindeydi. 1 Temmuz 1983'te İstanbul Erenköy'de vefat etti. Edirnekapı Şehitliği'ndeki aile kabristanına defnedildi.

Bir iktisatçı ve iktisat sosyologu olarak Sabri Ülgener'e akademik şöhret sağlayan iki esaslı fikir kümesi vardır. Bunlardan ilki, iktisat teorisinin Keynesgil versiyonu ile Türkiye'yi soluklandıracak iktisadî devletçilik yolunda, yeni bir reçetenin sunulmasına öncülük etmesidir. Ülgener bu bağlamda, iktisadî fikirlerin Anglo-Saxon dünyasından Türkiye'ye aktarılmasında, dolayısıyla iktisat eğitiminde makro iktisat düşüncesinin yayılmasında ve tedrisatında bir aracı gibi hareket etmiştir. Bu anlamda Ülgener'in katkısı, 1929 iktisadî kriziy-le dengeden uzaklaşan ve karmaşaya yuvarlanan ekonomilerin yeniden dengeye gelebilmeleri için Keynes'in piyasanın dışından devlet müdahalesini esas alan korumacı iktisat politikalarını Türk iktisat düşüncesine getirmesidir.

Ülgener'in etkisinde kaldığı ikinci bilgi kümesi, 1933 yılında Türkiye'ye sığınan bazı Alman hocalarla yaptığı sohbetlerde ortaya çıkan W. Sombart-M. Weber iktisat/sosyoloji çizgisinin iktisadî zihniyet meselelerine yönelik açıklamaları idi. Ona göre bir Osmanlı mirası olarak Cumhuriyet'e intikal eden âtıl, hantal zihniyet dünyası, Türk insanını iktisadî madde karşısında pasif bir konuma itmişti. Bu halden en fazla şikâyet eden de Mehmet Akif Bey'di (Ersoy). Fakat hiçbir münevverin zihniyet dünyasını açıklayıcı bir yaklaşımı olmadı ve II. Meşrutiyet'ten 1935'lere kadar iktisadî madde karşısında sergilenen mesafeli duruş hiç araştırılmadı. Sabri Ülgener asistanlık günlerinden itibaren bütün akademik dikkatini bu konu üzerine teksif etti. Osmanlı ekonomik düzleminin kapitalizmin oluşmasına nasıl bir iktisadî zihniyet dünyasıyla engel olduğunu araştırdı. Ülgener'e göre Osmanlı ekonomisinde müslümanlar, dinlerine gösterdik-

leri hassasiyetin sonucu züht küresinin ürettiği rasyonalizmi ekonomik düzleme taşımak, olgusal gerçeğe dönüştürmek yerine, öbür dünyaya taşıyarak antimadde ya da irrasyonel bir iktisat zihniyeti oluşturdular. Bu zihniyet, hiçbir vakit rasyonel iktisadî bireyin doğumunu gerçekleştiremezdi. Keza bu alanda rasyonel bilgi üretecek eğitim kurumlarının bulunmayışı da mevcut duruma katkı sağladı. On beş yıllık ağır, temkinli ve sabırlı bir çalışmanın ürünü olan zihniyet çalışmaları 1951 yılında kitaplaştı. *İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri* adlı bu çalışma Sabri Ülgener'in şaheseri olarak kabul edilir.

Ülgener'in akademik hayatı sürerken, 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi ertesinde, Türkiye'nin düşünce ortamında bir yer tutmaya başlayan sosyalist fikirler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ndeki akademik kadroyu, ideolojik sağ/sol ayırımıyla ikiye böldü. Bilhassa 1975 sonrasında, sokakta tedhiş ve terörün Türkiye'yi teslim alması karşısında, bir hoca olarak kalemini keskinleştirdi ve sosyalist aydın profilini masaya yatırdı. Ses getiren makalesi, "Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımız Aydını" sosyalist aydınlara karşı duyduğu tepkinin bir sonucudur. Bu yazısını "Bilim, İdeoloji ve Marxism" takip etti. Bu yazılarında Ülgener, günümüz aydınının münevver olamadığını, Marxism'in de politik olarak güçlü, fakat entelektüel olarak tam bir "çöl kuraklığı" içinde bulunduğunu ifade etmiştir.

12 Eylül 1980 askerî darbesi sonrasında, 1981 yılı başlarında, *İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri* adlı eserini gözden geçirerek İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası başlığı altında yeniden yayımladı. Aynı yılın sonlarına doğru, bu defa, zihniyet araştırmalarında özgün bir eseri olan *Zihniyet ve Din*'i yayıma hazırladı. Bu eserlerini takiben, daha önce yayımlanmış bazı makalelerini de *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler* başlığı altında kitaplaştırdı.

Ülgener akademik çalışmalarını, ağırlıklı olarak bir Osmanlı mirası olarak, çağdaş Türk ekonomisinin irrasyonelle kuşatılmış olmasına ayırmıştı. Ülgener zor yazan, kolaya kaçmayan bir iktisat düşünürü idi. Özgün bir üslubu vardı.

Farklı kaynaklardan beslenen zengin bir entelektüel bilgi birikimine sahipti. Somut olguların kuşatılmasında, aklın rehberliğinde "norm" kurgularken, iktisat teorisi, iktisat sosyolojisi, edebiyat, tarih, İslam hukuku, ilahiyat ve tasavvufuna dair bilgi verilerini araştırmalarında cömertçe kullandı. İslam tasavvufuna kapı açması, metafiziğin rasyonalizasyonu ile zirveye çıktı. Zengin fikrî birikimi

ve müktesebatı ile meslektaşlarına ve talebelerine örnek bir insan oldu.

KAYNAKÇA

Bıyıklı, Şaban. *Zihniyet Araştırmaları Bağlamında Sabri Ülgener'in Araştırma Yöntemi ve Klasik Kaynakların Kritiği*. Dr.T, Marmara Üniversitesi, 2019.

İlgen, Abdülkadir. "Sabri F. Ülgener". *Türkiye'de Sosyoloji*. der. M. Ç. Özdemir. Ankara 2008, I, 863-915.

Mardin, Şerif. "Aydınlar Konusunda Ülgener ve Bir İzah Denemesi". *Toplum ve Bilim*. sy. 24 (1984), s. 9-16.

Özkiraz, Ahmet. *Sabri F. Ülgener'de Zihniyet Analizi*. Ankara 2000.

Sayar, Ahmed Güner. *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener*. İstanbul 1998.

a.mlf. *Ülgener Yazıları*. İstanbul 2006.

◆ Ahmet Güner SAYAR

Hilmi Ziya Ülken

ÜLKEN, HİLMİ ZİYA

(1901-1974)

Felsefeci, sosyolog, akademisyen.

İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Rüşumat Nazırı Alâiyeli Abdürrahman Hilmi Efendi'nin oğlu kimyager Mehmet Ziyaeddin (Ülken) ve annesi, Kazan'ın tanınmış âlimlerinden Muhammed Abdülkerim Hazret'in torunu Müşfika Hanım'dır. İlk öğrenimini Özel Tefeyyüz Mektebi'nde, orta ve liseyi ise İstanbul Sultânîsi'nde (İstanbul Erkek Lisesi) tamamladı. 1918'de Tıbbiye ve Mülkiye mekteplerinin imtihanlarını birincilikle kazandı, babasının isteği doğrultusunda Tıbbiye Mektebi'ne kayıt yaptırdı. Fakat asıl ilgisi ve eğilimi felsefeye olduğu için 1 Ekim 1918'de tekrar açılan, yatılı Mülkiye Mektebi'ne geçti. Gönüllü olarak Ziya Gökalp'in derslerini takip etti. 1921'de Mülkiye Mektebi'ni birincilikle bitirdi, aynı yıl Dârülfünûn-ı Osmânî Edebiyat Fa-

kültesi beşerî coğrafya asistanlığı sınavını kazandı. Bu süreçte (1921-1924) Felsefe Bölümü'nde de felsefe tarihi, ahlak ve sosyoloji öğrenimi gördü, sosyolog Mehmet İzzet'ten ders aldı. 1925'te Marif Vekâleti İstatistik Dairesi müdürlüğüne tayin edildi. Aynı zamanda Ankara Lisesi'nde felsefe ve içtimaiyat, Ankara Öğretmen Okulu'nda tarih ve coğrafya öğretmeni olarak görevlendirildi. 1926'da ek görev olarak sicil dairesinde müdür yardımcılığı, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Tercüme Bürosu (Heyeti) üyeliği yaptı. Ankara Öğretmenler Birliği tarafından yayımlanan *Muallimler Birliği* dergisinde, *Türk Yurdu*'nda yazıları yayımlanmaya başladı. 1926'da İstanbul'a naklini istedi ve 1926-1930 yılları arasında İstanbul Erkek Lisesi'nde felsefe ve tarih, Çapa Kız Muallim Mektebi'nde önce tarih sonra psikoloji ve sosyoloji, İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nda, Galatasaray ve Kabataş liselerinde felsefe ve sosyoloji öğretmenliği görevlerinde bulundu. Bu arada, 1927'de öğretmen arkadaşları ile Cumhuriyet tarihinin ilk felsefe dergisi *Felsefe ve İçtimaiyat*'ı çıkarmaya başladı. Aynı zamanda Feyziye (Işık) Lisesi'nde (1929-1945), Şişli Terakki Lisesi'nde (1930-1931), Özel Hayriye liselerinde (1932-1934) felsefe, Özel Pangaltı Ermeni Lisesi'nde psikoloji ve mantık dersleri verdi. Keza 1927-1928 yıllarında İstanbul Kız Öğretmen Okulu'nda psikoloji, Erkek Öğretmen Okulu'nda psikoloji ve sosyoloji öğretmenliği yapmış ve o yıllarda her iki okulda da açılan öğretmen yaz kurslarında psikoloji, 1930-1934 yılları arasında İstanbul Erkek Öğretmen Okulu, Galatasaray ve Kabataş liselerinde sosyoloji ve felsefe dersleri okutmuştur.

Umumî İçtimaiyat ve *Türk Tefekkürü Tarihi* adlı kitapları Atatürk'ün dikkatini çekmiş, Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip'le beraber görüşmeye çağrılmıştır (bk. Atatürk, Mustafa Kemal; Reşit Galip). Atatürk kendisinin Almanya'ya Berlin (Staats Bibliothek) Devlet Kütüphanesi'nde tetkikler yapması için gönderileceğini ve döndüğünde yeni kurulacak üniversitede Türk tefekkürü tarihi doçenti olacağını söylemiştir. 31 Mayıs 1933 Üniversite Reformu sırasında hocası Mehmet Fuat Köprülü tarafından, Berlin'den İstanbul'a çağrılmış ve Türk tefekkürü tarihi doçentliğine getirilmiştir. Türk tefekkür tarihi, mantık, değerler teorisi, İslam felsefesi, ahlak, içtimai doktrinler tarihi, sistematik felsefe ve sosyoloji okutmuştur. 1940'ta E. von Aster ve Şerafettin Yaltkaya'nın önerisiyle felsefe profesörlüğüne atanmış ve bu karar 1941'de onaylanmıştır. 1942'de Eğitim Bakanlığı tarafından, diğer görevlerine ek olarak, kendi kurduğu Sosyoloji Kürsüsü başkanlığına getirilmiştir. 12 Kasım 1946'da ve arkasından